

Panoraama kasvatustieteen kentästä

Pauli Siljander (2016). Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Peruskäsitteet ja pääsuuntauukset. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 264 sivua. ISBN 978-951-7684-439

OULUN YLIOPISTON professori emeritus Pauli Siljanderin paljon käytetystä oppikirjasta (Gaudeamus 1998) on ilmestynyt uusi, sisällöltään päivitetty painos. Kirja edustaa kasvatustieteellisesti orientoitunutta tapaa rakentaa peruskäsitteiden ja -ongelmien kautta jäsentynyt kokonaisnäkemys kasvatustieteestä.

Siljander asemoi teoksensa kahteen huolta herättävään nykypäivän kehityskulkuun. Ensinnäkin hän näkee, saksalaista kasvatustieteilijää Herman Gieseckea seuraten, että länsimaisten yhteiskuntien kulttuuri on pedagogisoitunut. Tämä tarkoittaa, että kasvatukselliset suhteet eivät kuulu enää millekään tietylle instituutiolle, kuten koululle. Suuntaus edustaa samalla eräänlaista kulttuurin infantilisaatiota, jossa ihmisen kriittistä arvostelukykä ei enää kunnioiteta.

Toinen huolenaihe on 1970-luvun lopulta saakka alkanut kasvatustieteellisen kentän sirpaloituminen. Sen myötä on lähes mahdotonta muodostaa kokonaisnäkemystä tieteentien keskeisistä käsitteistä ja kysymyksistä. Kasvatustiede onkin vaarassa jäädä lähinnä hallinnolliseksi termiksi, joka kattaa kirjavan joukon pedagogisoituneen yhteiskunnan asiantuntijadiskursseja.

Siljanderin näkökulma ammentaa hermeneuttisesta traditiosta, joka asettuu avoimesti vastahankaan sekä yhteiskunnan pedagoitumisen että tieteenalan sirpaloitumisen kanssa. Se korostaa sekä kasvatuksen että kasvatustieteen suhteellista omalakisuuutta ja riippumattomuutta muusta yhteiskunnasta ja tieteenaloista.

VALISTUKSEN AIKALAISIA

Kirjan aluksi Siljander hahmottaa tieteenalan keskeisiä kysymyksiä ja käsitteitä 1700-luvun lopulta alkaen. Hän lähtee liikkeelle ennen kaikkea saksalaisen kielialueen kasvatustieteellisen keskustelusta. Germaanimainen näkökulma hallitsee myös kirjan myöhempiä lukuja. Kasvatustieteen lähtökohdista voidaan pitää valistusta pedagogisena projektina, jossa kansalaista rohkaistaan käyttämään järkeään itsenäisesti, vapaasti ja julkisesti. Siljander näkee keskeisten kasvatusta koskevien käsitteiden ja kysymysten syntyneen tänä ajankohtana. Olemme siten jossain määrin edelleen valistuksen aikalaisia.

Keskeisiä kirjoittajan esittämiä käsitteitä ovat muun muassa 'kasvatus', 'sivistys', 'sosialisaatio', 'opetus' ja 'oppiminen'. Jotkin käsitteet, kuten 'sivistys', (*Bildung*)

on, kuten Siljander itsekin toteaa, saksalaiselle teoriaperinteelle ominaisia ja esimerkiksi anglo-amerikkalaisen kielialueen kasvatustieteelle vieraita (s. 32–33). Siljander tuo esiin myös käsitteisiin kuuluvia jännitteitä, keskeisimpänä niistä kasvatuksen ja sivistyksen käsitteisiin sisältyvän pakon ja vapauden välisen jännitteen, 'antinomian', jota kutsutaan usein myös pedagogiseksi paradoksiksi. Sen tunnetuimman muotoilun on esittänyt valistusfilosofi Immanuel Kant:

"Kasvatuksen suurimpia ongelmia on, kuinka [- -] alistumisen pakkoon voi [- -] palvella vapautta. Miten kultivoida vapautta pakolla?" (s. 31).

Kantin esittämä kysymys on yhä ajankohtainen esimerkiksi kriittisen kasvatustieteen teorioissa. Kasvatustieteen filosofi Gert Biesta (2014, 80–83) puhuu niissä valitsemasta "emansipaation logiikasta": kriittinen pedagogi saattaa kyllä "vapauttaa" ihmisen "vääristä tietoisuudesta", mutta samalla emansipoitu subjekti tulee helposti alistetuksi kriittisen pedagogin

tarjoamalle todellisuuskuvalle. Miten hän voisi saada edellytyksiä kritisoida kriittistä teoriaa? Kasvatuksen ilmiöiden tarkastelu valottaakin erinomaisesti valistukseen kuuluvia paradokseja, joissa keskeiset arvot – vapaus, edistys, autonomia ja järki – kääntyvät toisinaan vastakohdikseen.

KUUSI PERINNETÄ

Kirja esittelee selkeästi ja valaisevien esimerkkien avulla kuusi eri länsimaisen kasvatustieteen perinnettä. Ensimmäinen on henkietieteellinen pedagogiikka, jota on myöhemmin kutsuttu myös hermeneuttiseksi pedagogiikaksi. Siinä kasvatusta ymmärretään kulttuurisesta ja historiallisesta ympäristöstään erottamattomana ilmiönä. Tässä henkietieteellinen pedagogiikka sijoittuu laajempaan, Wilhelm Diltheyltä tutuksi tulleeseen tapaan ymmärtää ihmistieteiden luonne pikemminkin ymmärtävinä kuin selittävinä.

Toinen Siljanderin kuvaama traditio on empiiris-analyttinen pedagogiikka. Termi on hieman erikoinen, sillä sitä eivät juuri kyseisen käsitteen alle sijoitetut kasvatustieteelliset teoriat itsessään käytä. Empiiris-analyttinen kasvatustiede sisältää yhtäältä esimerkiksi behavioristisesti painottuneen amerikkalaisen oppimopsykologisen tutkimuksen ja toisaalta analyttisen filosofian perinteen edustajia.

Kolmas traditio, kriittinen kasvatustiede, ponnistaa Siljanderin mukaan erityisesti Frankfurtin koulukunnan positivistisiin yh-

teiskuntatieteisiin kohdistamasta kritiikistä. Avoimesti poliittinen kriittinen kasvatustiede edustaa filosofin ja yhteiskuntateoreetikon Jürgen Habermasin sanoin emansipatorista tiedonintressiä. Sen pyrkimyksenä on paljastaa yhteiskunnassa toimivia epäoikeudenmukaisuuden ja alistamisen muotoja sekä mahdollistaa niistä vapautuminen kasvatuksen avulla.

Neljäs kirjoittaman esittelemä traditio on pragmatismi, jonka pohjalta rakennettu progressiivinen pedagogiikka esitellään itseoikeutetusti yhdysvaltalaisen John Deweyn kautta.

Viidentenä käsitelty kommunikatiivinen traditio korostaa pragmatismilla kasvatuksen ja opetuksen vuorovaikutteista ja demokraattista luonnetta. Samalla painotetaan, että ihminen ei kasva sosiaalisessa ja kulttuurisessa tyhjiössä, vaan vuorovaikutus on keskeistä kielen ja ajattelun kehityksessä. Kirjassa kommunikatiivista kasvatustiedettä hahmotetaan erityisesti Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teorian kautta.

KONSTRUKTIVISMI YHDISTÄÄ

Kuudes traditio, konstruktivistiset suuntauukset, kokoaa yhteen yhtäältä oppimisteoreettisia suuntauksia Jean Piaget’sta Ernst von Glasersfeldiin ja toisaalta yhteiskuntateorian konstruktivistisia näkökulmia, joiden edustajiksi mainitaan niinkin erilaisia koulukuntia kuin sosiaalinen konstruktivismi ja systeemiteoria. Koulukuntia yhdistää Siljanderin

mukaan ajatus sosiaalisen, psykisen ja kielellisen todellisuuden ”rakentumisesta”.

Luvun alussa Siljander puhuu ”konstruktivistisesta” käänteestä, joka on toteutunut eri tavoin eri ihmistieteissä. On kuitenkin hyvä muistaa, että käänteiden retoriikka on ollut keskeinen osa eri tietealojen sisäisiä kamppailuja ja erottautumispyrkimyksiä viime vuosikymmenten aikana. Vaikapa konstruktivistisen oppimiskäsityksen edustajien toisinaan esittämä mustavalkoinen jako behaviorismin ja konstruktivismin väliseen paradigmamurrokseen on omiaan peittämään ilmeisiä jatkuvuuksia esimerkiksi amerikkalaisessa oppimopsykologisessa tutkimuksessa ja sen käytännön sovelluksissa.

PÄIVITTÄMISEN TARPEITA

Koska kirjoittajan tekemä kasvatustieteellisten traditioiden jaottelu perustuu laajoihin tieteenfilosofisiin näkökulmiin ja niiden merkittävimpiin edustajiin, se on suurimmalta osin edelleen ajankohtainen. Silti kirjan uudistettua painosta olisi joiltakin osin sopinut päivittää kuvauksilla esimerkiksi empiiris-analyttisen kasvatustieteen uusimmista suuntauksista ja yhteyksistä *Evidence-based*-ideologiaan koulutuksen hallinnassa.

Edelleen, kriittisen kasvatustieteen kuvauksessaan Siljander käsittelee lähinnä Frankfurtin koulukuntaa sekä Paulo Freiren työtä jatkavia teoreetikoita, kuten Henry Giroux’ta ja Peter McLarenia, joiden näkökulmat ovat olleet varsin

kiisteltyjä kriittisten teorioiden piirissä useiden vuosikymmenten ajan. Foucault'lainen näkökulma kasvatuksen valtasuhteisiin sekä feministiset kasvatusteoriat jäävät vain maininnoiksi.

Siljanderin näkökulma on pääosin internalistinen eli tieteenalan ja joidenkin lähitieteiden sisäisiä muutoksia painottava, mikä tekee teoria- ja tutkimussuuntausten käsittelystä varsin selkeää. Yhteiskunnallisia muutoksia ja niiden vaikutuksia painottava eksternalistinen näkökulma olisi kuitenkin ollut hyödyllinen joidenkin kasva-

tustieteen murrosten, esimerkiksi kvantitatiivisten menetelmien esiinmarssin, ymmärtämisessä.

Kaikki kasvatustieteen yleisesitykset ovat välttämättä yksinkertaistavia kuvauksia tieteenalan moni-ilmeisestä maastosta. Siljander korostaakin, että kirjan tarkoitus ei ole kuvata kaikkia olemassa olevia teorioita, muutoin kartasta olisi tullut käyttökelvoton.

Tällaisenaan kirja tarjoaa kasvatustieteen opiskelijoille tieteenalan kentästä kokonaisnäkömyksen, jota vain harvalla on enää edellytyksiä hahmottaa. Uudistet-

tu painos on edellisiä selkeämpi ja alan opiskelijoille helpommin aukeava. Samalla kirja muistuttaa kasvatuksen tutkijoita tieteenalaan kuuluvien näkökulmien laajasta kirjosta sekä kasvatusteorian keskeisimpien kysymysten historiallisesta jatkuvuudesta.

ANTTI SAARI
KT, tutkijatohtori
Tampereen yliopisto

LÄHDE

Biesta, G. (2014). *The Beautiful Risk of Education*. Boulder, Colorado: Paradigm Publishers.